

LUKUMUMMIN JA -VAARIN OPAS

SANASTON KASVUN TUKEMINEN

Lukumummi ja -vaari -toiminta S2-oppilaille

"Lasten ilo ja oppiminen on palkitsevaa"

-Lukuvaari-

"Aina lähtiessäni koululta huomaan hymyileväni"

-Lukumummi-

"Osaan jo paremmin!"

-Oppilas-

"Lukutuokio koulussa on viikon kohokohta"

-Lukumummi-

Sisältö

YLEISTÄ	3
VIERASKIELISET OPPILAAT SUOMESSA	4
SANAVARASTON TUKEMINEN	5
Mitä sanan osaaminen voi tarkoittaa?	5
Sanan oppiminen kirjallisuuden avulla	6
Sananselitystavat	7
Substantiivit	8
Verbit	9
Adjektiivit	10
LUKUTAVAT	11
YHTEYSTIEDOT	14

Yleistä

Kasvavan kansainvälisen liikkuvuuden myötä monikielisyys ja -kulttuurisuus yleistyvät Suomen kouluissa ja kielen oppimisella on suuri merkitys koulunkäynnin sujumisen ja yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta. Lukumummit ja -vaarit tarjoavat yhden ratkaisun kielen oppimisen tukemiseen sekä lukutaidon vahvistamiseen.

Sanavarasto on tärkeä osa luku- ja kielitaitoa. Erityisesti sanaston kasvun tukemiseen keskittyvä Lukumummi ja -vaari -toiminta on kehitetty ajatellen niitä oppilaita, joille suomi ei ole äidinkieli vaan jotka käyttävät suomea toisena kielenään eli ovat S2-oppilaita. Sanavaraston laajuus on yhteydessä muun muassa luetun ymmärtämiseen, joten suomenkielistenkin lasten kanssa on hyödyllistä miettiä sanojen merkityksiä.

Tässä oppaassa käydään läpi erilaisia sananselitystapoja, jotka auttavat uusien sanojen oppimisessa. Tärkeintä lukutuokioilla on kuitenkin yhdessä lukeminen, läsnäolo sekä innostus ja kannustus.

Vieraskieliset oppilaat Suomessa

Suomessa asui vuoden 2022 lopussa 495 992 vieraskielistä ihmistä. Määrä oli 8,9 % koko väestöstä. Vieraskielinen tarkoittaa tässä yhteydessä ihmistä, jonka äidinkieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Vuonna 2021 vieraskielisistä 18,8 % oli lapsia eli 0–14-vuotiaita. Suomea toisena kielenään käyttäviä oppilaita on siis paljon ja monikielisyys on osa monen koulun ja oppilaan arkea. Vieraskielisistä oppilaista osa osallistuu oman äidinkielen opetukseen, jota tarjotaan yli 50 kielessä. Opetuksen tarkoituksena on tukea oppilaan monikielisyyttä.

Kansainvälisessä lasten lukutaitotutkimuksessa PIRLSissä arvioidaan 4.-luokkalaisten luetun ymmärtämistä. Tässä lukutaitotutkimuksessa kotona puhutun kielen ja luetun ymmärtämisen tehtävissä saatujen pisteiden välillä oli selvä yhteys. Kaikista heikoimmin pärjäsivät oppilaat, jotka eivät ennen koulua olleet puhuneet koulun opetuskieltä. Erityisesti nämä oppilaat tarvitsevat siis tukea opetuskielen oppimiseen.

Myös sillä, onko oppilas syntynyt Suomessa tai muuttanut Suomeen alle 3-vuotiaana, on yhteys lukutaitoon. Suurimmat pistemäärät PIRLS-tutkimuksessa saivat Suomessa syntyneet, mutta pienenä Suomeen muuttaneiden oppilaiden tulokset olivat myös hyviä verrattuna 3-vuotiaana tai myöhemmin muuttaneiden oppilaiden tuloksiin.

Tutkimuksessa ei kysytty oppilaan maahanmuuttajataustaa vaan kiinnostuksen kohteena olivat oppilaan käyttämät kielet ja kieliympäristö. Täten tuloksissa voi olla mukana esimerkiksi suomenkielisiä oppilaita, jotka käyvät ruotsinkielistä koulua.

Sanavaraston tukeminen

Sanasto on tärkein yksittäinen tekijä toisella kielellä opiskeltavissa oppiaineissa menestymiselle. Mitä laajempi sanavarasto oppilaalla on, sitä paremmin hän ymmärtää lukeensa ja kuulemaansa. Käytännössä sanaston kasvattaminen on uusiin sanoihin tutustumista sekä niiden käytön vakiinnuttamista, jolloin vahvistetaan jo opittuja tietoja ja taitoja.

MITÄ SANAN OSAAMINEN VOI TARKOITTAA?

Sanan osaamiselle ei ole yksinkertaista selitystä, vaan sanan osaamisessa on eri asteita ja tasoja. Sanan osaamista voidaan ajatella jatkumona: On paljon sanoja, joiden merkitystä ei muista, mutta jotka tuntuvat tutuilta. Toisaalta toisessa ääripäässä ovat sanat, joita pystyy käyttämään itsenäisesti ilman apuvälineitä eri yhteyksissä. Usein eroteataankin ymmärtävä ja tuottava sanavarasto eli sanat, joiden merkityksen tunnistaa ja vastaavasti sanat, joita osaa itse käyttää.

Sanan osaamiseen liittyy monia puolia, kuten:

- sanan merkityksen tietäminen
- sanan taivuttaminen oikein
- sanan ääntäminen oikein
- sanan käyttöön liittyvien tyyliseikkojen tietäminen.

Muistatko sinä, kuinka opettelit vieraita kieliä?

Nykyään vieraiden kielten opiskelussa painotetaan tuottamista ja laajaa sanavarastoa.

SANAN OPPIMINEN KIRJALLISUUDEN AVULLA

Sanojen oppiminen on tehokkainta, jos tekstin sanasto koskee oppijan arkea. Lasten ja nuorten kirjoissa aiheet ovatkin useimmiten oppilaille tuttuja. Kirjallisuuden kautta voi välittyä myös kulttuuria, muun muassa millaista on olla lapsi tai nuori Suomessa ja millaisia tapoja Suomessa on. Kirjoissa tulee usein vastaan sanoja, joiden kuvaama ilmiö ei ole tuttu, mikä on hyvä mahdollisuus oppia sanan merkityksen lisäksi laajemmin vaikkapa ilmastosta tai historiasta. Tällaisia sanoja voivat olla esimerkiksi hankikanto tai takoa.

Kirjallisuuden kautta sanastoa opitaan epäsuorasti. Tämä on usein tehokkaampaa kuin sanojen erillinen opettelu. Kirjoissa sanat ovat yleensä valmiiksi tekstiyhteyksissä, mikä helpottaa sanojen mieleen painamista. Sanat eivät nimittäin koskaan ole muistissa irrallisina yksikköinä, vaan ne ovat yhteydessä toisiinsa. Kun oppilas oppii uuden sanan, se yhdistyy jo opittuihin sanoihin. Tarinat auttavat siis tällaisten sanaverkkojen muodostumisessa ja sanojen oppimisessa. Lisäksi tarinoissa sanat esiintyvät taivutettuina. Kiinnostavan tarinan seuraaminen lisää myös motivaatiota oppia uusia sanoja.

Kirjallisuuden avulla voi helposti käsitellä sanojen yhteisesiintymistä kielessä. Esimerkiksi kielissä on monia sanojen yhteenliittymiä, jotka eivät yksittäisinä sanoina kuvaa sitä, mitä ne yhdessä kuvaavat. Tästä hyviä esimerkkejä ovat koiranilma, musta hevonen, mennä kuumille kiville ja palaa poroksi. Taitavatkin toista kieltä käyttävät hallitsevat tällaiset kiteytyneet sanaliitot heikosti äidinkielisiin kielenkäyttäjiin verrattuna. Kielen ilmausten ymmärtämiseen vaikuttaa se, onko henkilön äidinkielessä olemassa täydellisesti vastaavaa ilmausta. Lukemaan oppii lukemalla ja kieltä oppii käyttämällä eli runsas kokemus kielestä auttaa omaksumaan kieleen kuuluvien sanojen tyypillisen käytön. Kielen käyttöön kuuluu myös esimerkiksi sävyerojen ymmärtäminen. Usein kirjoissa käytetään leikkilisiä ja humoristisia sanavalintoja ja onkin hyvä oppia, että on eri asia puhua hevosesta, ratsusta tai konista!

*Keksitkö lisää ilmauksia,
jotka voivat olla haastavia
ymmärtää?*

SANANSELITYSTAVAT

Oppimisen kannalta on tärkeää, ettei uutta tietoa opita vain pintapuolisesti, vaan uusi tieto liittyy laajemmin aiempaan tietoon, jäsentyy ja muodostaa uusia kokonaisuuksia. Tässä oppaassa kerrottavat erilaiset sananselitystavat ja sanojen läpikäymisen vinkit perustuvatkin siihen, että uusi sana jää paremmin mieleen, kun sen kytkee muihin sanoihin ja esimerkiksi tunteisiin ja liikkeisiin. Tavoitteena on, että uusia sanoja oppii käyttämään myös uusissa tilanteissa ja yhteyksissä.

Välillä on hyvä keskeyttää lukeminen ja varmistaa, että lapsi on ymmärtänyt, mitä siihen asti on luettu. Yhdessä voi keskustella tekstin sisällöstä ja merkityksestä, sillä lukemisen ohessa on tärkeää saada lapsi puhumaan ja ajattelemaan. Lapselta voi myös kysyä, oliko tekstissä outoja sanoja. Liiallinen sanojen selittäminen saattaa myös haitata lukukokemusta, joten avainsanojen selittäminen ja juonen ymmärtäminen riittävät.

Hankalien sanojen kohdalla pysähtyessä sanan voi aina kuvailla omin sanoin. Voi myös miettiä, löytyykö sanalle synonyymiä eli samaa tarkoittavaa sanaa. Usein samaa asiaa tarkoittavia sanoja käytetään kuitenkin vähän eri yhteyksissä, mikä antaa mahdollisuuden kertoa sanojen tyylieroista. Sanan selittämisessä voi hyödyntää myös piirtämistä. Lukumummi tai -vaari voi varmistaa, että oppilas ymmärtää sanan merkityksen pyytämällä tätä kertomaan, mitä sana tarkoittaa. Sanan mieleen painamisen kannalta on hyvä, että lapsi itse kuvailee sanan merkityksen. Sanaa kannattaa myös käyttää lauseessa. Lapselta voi myös kysyä, tietääkö hän, mikä sana on hänen omalla äidinkielellään.

Kuvat ovat myös oiva tapa opetella sanoja. Yhdessä voidaan miettiä, mitä tai keitä kuvassa on ja mitä kuvassa tapahtuu. Asioiden lisäksi on siis hyvä nimetä myös verbejä eli tekemistä. Kuvaa katsoessa voi johdatella lapsen myös nimeämään uusia sanoja. Jos kuvassa on esimerkiksi paloauto, voi kysyä, mitä muita palo-alkuisia sanoja lapsi tietää.

Seuraavaksi perehdytään erilaisiin sananselitystapoihin yksityiskohtaisemmin. Nämä sananselitystavat on jaettu kolmeen osioon: substantiivi-, verbi-, ja adjektiiviselityksiin. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole opetella kaikkia tapoja ulkoa. Tämä jaottelu on kehitelty omien ajatusten selkeyttämisen avuksi sekä lapselle sopivan oppimistavan löytämiseksi. Lapsen kanssa ei ole Lukumummi ja -vaari -toiminnassa syytä käyttää kieliopin käsitteitä. Tällainen sananselitystapojen jäsentäminen eri sanaluokkien mukaan tarjoaa ennen kaikkea vinkkejä, mitkä selitystavat sopivat erityisen hyvin tietynlaisille sanoille. Kaikkia sanoja voi kuitenkin selittää monin eri tavoin!

On todennäköistä, että toisia sananselitystapoja tulee käytettyä enemmän kuin toisia. Tämä on täysin ymmärrettävää ja hyväksyttävää! Eri tapoja kannattaa kuitenkin kokeilla monipuolisesti, jotta huomaa, mitkä toimivat oppilaan lapsen kanssa parhaiten. Kaikissa sananselitystavoissa on tavoitteena aktivoita aivoja sekä luoda yhteyksiä opittavien asioiden välille ja auttaa sanoja näin jäämään paremmin mieleen.

KUINKA SELITTÄISIT SANAT
mukavuusalue,
aikalisä,
toimisto,
kolikko?

SUBSTANTIIVIT: ESINEITÄ JA ASIOITA

1. Jaottelu yläkäsite-alakäsite:

Liitetään sana jo johonkin muistissa olevaan saman kategorian sanaan. Mietitään yhdessä, mihin ryhmään sana kuuluu tai mitä muita saman ryhmän sanoja on.

- Esimerkiksi koira on eläin ja lasi ja lautanen ovat astioita

2. Sanahahmo:

Mietitään, mitä toista sanaa pohdittava sana muistuttaa. Nähdessään tuntemattoman sanan ihminen nimittäin vaistomaisesti yrittää löytää siitä jotain tuttua. Joskus mielikuvat ovat hyvin hassuja, mikä ei haittaa, sillä huumori auttaa sanan mieleen painamisessa.

- Esimerkiksi sauvasta tulee mieleen vauva tai maailmanpyörästä maailma ja pyöreä

3. Yhdyssanat

Mietitään, mistä sanoista yhdyssana koostuu ja mitä yksittäiset sanat tarkoittavat. Tällöin huomataan, että yhdyssanan osat voivatkin olla ennestään tuttuja ja näin uudet sanat yhdistyvät tuttuihin sanoihin.

- Esimerkiksi tulitikku tai auringonlasku

VERBIT: TEKEMISTÄ JA TOIMINTAA

Verbejä opeteltaessa on ensin hyvä miettiä sanan perusmuotoa sekä yksikön taivutuksia.

Esimerkiksi *menisimmeköhän* → Tämä on verbin mennä muoto.
Minä menen, sinä menet, hän menee.

1. **Pantomiimi:** Esitetään verbin kuvaamaa toimintaa.
  - Esimerkiksi hiippailla, verrytellä ja repiä.
2. **Tunnetila:** Pohditaan yhdessä, millainen tunne verbin kuvaamaan tekemiseen liittyy.
  - Esimerkiksi kammota ja höpsötellä.
3. **Yhteenkuuluvat asiat:** Mietitään, kuka tai mikä voi tehdä verbin kuvaamaa asiaa tai mitä asialla tehdään. Yhteenkuuluvat asiat voivat tarkoittaa tässä kohtaa mitä tahansa verbiin liittyvää: tekijää, tekemisen kohdetta tai tekopaikka. Tärkeintä on, että uusi sana yhdistyy muihin sanoihin.
  - Esimerkiksi mehua tai puita voi kaataa ja sängyssä, nojatuolissa, riippumatossa tai sohvalla loikoilla

KUINKA SELITTÄISIT SANAT

eksyä,
piilottaa,
tuulettaa,
kihistä?

KUINKA SELITTÄISIT SANAT

hurmaava,
läpimätä,
himmeä,
unohtumaton?

ADJEKTIIVIT: PIIRTEITÄ JA OMINAISUUKSIA

1. **Vastakohtat:** Mietitään sanalle vastakohta ja mitä se tarkoittaa.
  - Esimerkiksi kylmä ja kuuma tai vitivalkoinen ja pikimusta
2. **Vertailu:** Taivutetaan sanaa vertailumuodoissa. Tässä sananselitystavassa **ei ole tarkoitus opetella suomen kielen vertailumuotoja, vaan tarkoitus on auttaa lasta muistamaan adjektiivin merkitys yhdistämällä se muihin sanoihin.**
  - Esimerkiksi hiiri on pieni, mutta kärpänen pienempi ja kirppu pienin
3. **Mielikuvaharjoitukset:** Suljetaan silmät ja mietitään miltä kyseinen adjektiivi voisi tuntua.
  - Esimerkiksi pörröinen kissanpentu tai kostea pyyhe

Lukutavat

Ääneen luettaessa opitaan kielen ääntämistä, puhemelodiaa eli intonaatiota, puheen rytmiä ja luontevaa painotusta. Ääneen lukeminen ja lukemisen kuuntelu on erityisen tärkeää silloin, kun oppilas tulee sellaisesta kieliympäristöstä, jossa äänteet ovat erilaisia kuin suomen kielessä. Esimerkiksi japanin kielessä ei esiinny samanlaista r-äännettä kuin suomessa.

Kaikkien oppilaiden kanssa käytetään tuttuja lukutapoja, jotka on esitelty Lukusujuvuuden tukeminen -oppaassa. Vaikka suomea toisena kielenään käyttävä oppilas lukisikin teknisesti oikein ja sujuvasti, voi hänellä silti olla luetun ymmärtämisessä vaikeuksia. Kannattaa vaihdella lukutapoja ja esittää kysymyksiä, sillä se auttaa huomaamaan, ymmärtääkö lapsi lukemaansa. **Luetun ymmärtämistä tukee, että ennen lukemisen aloittamista katsotaan kuvat ja otsikot sekä mietitään yhdessä, mitä seuraavaksi voisi tapahtua. Lukemisen aikana kannattaa välillä hengähtää ja jutella luetusta.**

Mallilukemisen ohjeet:

”Minä luen ensin koko sivun ja sinä seuraat sormella minun lukemistani omasta kirjastasi.”

”Sitten on sinun vuorosi lukea sama sivu.”

”Näin luemme vuorotellen tarinaa eteenpäin.”

Vuorolukemisen ohjeet:

”Minä luen ensin lauseen ja sinä seuraat sormella minun lukemistani omasta kirjastasi.”

”Sitten sinä luet lauseen ja minä seuraan sinun lukemiasi.”

”Näin luemme vuorotellen tarinaa lause kerrallaan.”

Yhdessä ääneen lukemisen ohjeet:

”Luemme yhteen ääneen hitaasti tarinaa eteenpäin.”

”Pidetään pieni tauko aina pisteen kohdalla.”

”Kannattaa seurata sormella lukemista, näin!”
(muista näyttää itse koko ajan lukiessasi mallia)

”Näin saamme luettua tarinaa eteenpäin yhdessä.”

Lukutapoja voidaan käyttää vuorotellen eri kerroilla niin, että yhdellä lukutuokiolla käytetään yhtä tapaa ja seuraavalla toista. Samalla lukutuokiolla voi käyttää myös useampaa tapaa. Jos joku lukutavoista tuntuu lapsesta erityisen hankalalta, tätä ohjetta voidaan soveltaa ja lukea niillä lukutavoilla, jotka lapsi hallitsee. Lukemisessa tärkeintä on päästä tekstissä eteenpäin ja kiinnostua tarinasta.

Jos lapsi tekee paljon virheitä, häntä voi pyytää lukemaan tarkemmin tai hidastamaan tahtia. Kaikkia virheitä ei tarvitse korjata. Jos kuitenkin sanan merkitys olennaisesti muuttuu ja vaikuttaa tekstin merkitykseen, Lukumummi tai -vaari voi osoittaa tätä väärin luettua sanaa sormellaan ja pyytää lukemaan sanan uudestaan. Jos sanan lukeminen ei vielä onnistu, voi aikuinen lukea sanan yhdessä lapsen kanssa.

Kannustavan ja myönteisen ilmapiirin luominen on tärkeää! Lasta kannattaa kehua lukemisesta ja keskittymisestä tarinaan. Lukutuokioiden tarkoituksena on, että lukuharjoituksen lisäksi lapsi saa onnistumisen kokemuksia ja kokee lukuiloa.

*Muista kehua lasta lukemisesta
ja keskittymisestä tarinaan!*

Kun lapsi aloittaa lukutoiminnassa, hän tutustuu myös uuteen aikuiseen. Varsinkin monikielisillä oppilailta vaihtelee paljon, onko heillä opettajien lisäksi elämässään aikuisia, joiden kanssa puhua suomeksi. Kannattaa siis käyttää rauhassa aikaa tutustumiseen sekä luettavan kirjan tutkimiseen yhdessä. Lukutuokiot ovat myös mahdollisuus oppia uutta lapsen kulttuurista.

On tärkeää, että lapsi kokee lukutuokion mukavana, kannustavana ja turvallisena. Silloin tällöin on hyvä pysähtyä miettimään seuraavia kysymyksiä:

- Kuinka luon myönteistä ilmapiiriä?
- Miten rohkaisen lasta puhumaan ja käyttämään suomea?
- Miten osoitan kiinnostusta lapsen omaa kieltä kohtaan?
- Miten voin tuoda luontevasti esiin monikielisyyden positiivisena asiana?
- Millä tavoin (esimerkiksi ilmein, elein, sanoin tai äänensävyin) voin viestiä lapselle ystävällisyyttä ja hyväksyntää?
- Miten huomioin mahdolliset kulttuurierot?

*Antoisia ja
innostavia hetkiä
Lukumummina
tai -vaarina
uuden oppimisen
parissa!*

Yhteystiedot

KOULUN TIEDOT

Koulun nimi: _____

Koulun osoite: _____

Luokanopettaja: _____

Sähköpostiosoite: _____

Puhelinnumero: _____

LUKUTUOKION AJANKOHTA

Päivämäärä ja kellonaika: _____

PAIKALLISKOORDINAATTORISI

_____

YLEISET YHTEYSTIEDOT

moi@lukumummit.fi

www.lukumummitjavaarit.fi

facebook.com/lukumummitjavaarit

A series of horizontal dotted lines for writing, spanning the width of the page.

*Lukuintoa
kaikille!*

© Niilo Mäki Instituutti